

Fridtjof Nansen: Kandırılmış Halk

Posted on 12/11/2014

FRIDTJOF NANSEN (1861 - 1930) Norveç'in dünyaca ünlü okyanus araştırmacısı, kutup kaşifi ve hümanist. Ermeni halkının yüce dostu.

1882 'de "Viking" gemisiyle Arktik'e yapılan ilk keşif seferini gerçekleştirmiştir. 1888 'de Grönland seferine başkanlık etmiştir. Beş yıl sonra "Fram" gemisiyle Kuzey Kutbuna yeni bir sefer düzenlemiştir. 1900'de Kuzey Buz Denizindeki araştırmalara katılmış olup, 1902'de ise Kristiana'da (kendisi buradaki üniversitenin tabiat bilgisi bölümünden mezundu) Okyanus Araştırmaları Merkezini kurmuştur. 1913'te "Korekt" gemisiyle Kuzey Buz Denizi'nden Yenisey gezisine çıkmış, oradan da Uzak Doğu 'ya ulaşmıştı.

Barometre ve aerometrenin mucididir.

1922 'de Nobel Barış Ödülüne layık görülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, büyük hümanistin gayretleri sayesinde, Ermeni mültecilere (yaklaşık 320 bin kişi) "Nansen Pasaportu " verilmiştir. Milletler Cemiyeti 'nin sorumlu görevlilerinden olan Nansen, Ermeni mültecilerin (7 bin kadar) Sovyet Ermenistanı 'na yerleşmesini sağlamıştır.

1925'te Nansen başında bulunduğu komisyonun üyeleriyle Ermenistanı ziyaret etmiş, mazlum halkımızın ekonomik ve kültürel alandaki başarılarına şahsen tanık olmuştur.

Onun 1927'de Norveç dilinde basılan "Ermenistan'da" başlıklı kapsamlı eseri İngilizce ve Fransızca olarak "Ermenistan ve Orta Doğu", Almanca olarak da "Kandırılmış Halk"

başlıklarıyla yayımlanmıştır.

Onun “Gece Karalığında ve Buzlar Arasında” iki ciltlik eseri, kendisi henüz hayattayken Ermenice yayınlanmıştır(1927’de). “Fram Kuzey Buz Denizi’nde” eseri 1958-59’da, “Ermenistan ve Orta Doğu “kitabı ise 1993’te yine Ermenice olarak yayımlanmış bulunmaktadır. Nansen ’in “Aldatılmış Halk” eseri Ermenistan’da Evelina Makaryan ’ın tercümesiyle 2000 ve 2009’da olmak üzere iki kez basılmıştır.

Nansen ’in faaliyetleri hakkında M. Arzumanyan ve F. Bakhçinyan imzalı iki ayrı araştırma da yayınlanmış bulunmaktadır.

Yerevan, Armavir ve Dilican ’da Nansen ’in adını taşıyan okullar, Spitak’ta bir hastane, Gümrü’de çocuk yuvası, Yerevan’da park, yine Yerevan, Spitak ve Stepanavan ’da sokaklar mevcuttur. Bu büyük hümanist ayrıca Yuri ve Ruben Yerznkyan ’ların belgeselfilmine konu olmuştur, bunun yanı sıra Ermenistan ’da Nansen Vakfı faaliyet göstermektedir.

“Kandırılmış Halk” kitabından bazı bölümler (s. 252-261, 267- 268, 273) sunuyoruz.

DÜNYA SAVAŞINDA ERMENİLER

Savaş sırasında Türklerin Küçük Asya’da, Suriye ve Mezopotamya’da Ermenileri tenkil ve imha ettiklerine dair elimizde görgü tanıklarının kayıtları mevcuttur. Bu tanıklar Amerika’nın, Almanya’nın ve Danimarka’nın çeşitli temsilcilikleri ile kuruluşlarının üyesi olup, mensubu oldukları kuruluşlar söz konusu ülkelerde şubeleri vasıtasıyla faaliyet gösteriyorlardı, aynen Küçük Asya’da Alman konsolosları ile subaylarının göstermiş oldukları gibi.Söz konusu kayıt ve belgeleri Ermeni halkının samimi dostu, Alman Dok.

Johannes Lepsius toplamış ve Podstam'da "1914 - 1918 Yıllarında Almanya ve Ermenistan: Diplomatik Toplu Belgeler" başlığıyla yayınlamıştır. Hakikiliği şüpheye mahal venneyen bu belgeler anlatımlarımıza esas teşkil etmektedir. Bu arada Alman sorumluların, ittifak içinde buldukları Türkleri olduğundan daha çok karalama arzusuna kapıldıkları gibi bir yanlışlığa düşmemeniz gerekir, sadece şartlar Ermenilerin içinde buldukları durumu layıkıyla ifade etmelerine imkan tanımıştır (1).

Ermeni halkının tenkiline, Abdülhamid ' in tertiplelediği katliamlardan kurtulan ve başına buyruk olmayı hala sürdüren Kilikya ile Zeytun'da başladı. Mart 1915'te Zeytun'a, çevrede faaliyet gösteren çeteleri (bunların içinde asker kaçakları vardı) etkisiz hale getirme bahanesiyle 4 bin asker sevk edildi. Sonuçta Zeytun Ermenilerinin tümü, 10-20 bin kişi tehcir edilip Konya Vilayetindeki bataklık bölgeye, Fırat Havzasındaki Arap çöllerinde yer alan Deyr ez-Zor'a sürüldü. 1909 Katliamlarında nefsi müdafaaya geçmiş olan Dört Yol köyü erkeklerini toplayıp, yol inşaatında çalıştırmak üzere Halep'e gönderdiler. Köylerde casusluk yapanları bulup, tutuklama bahaneleri daima farklı maksatlar gütmüştür. 1909 katliamlarını atlatmayı başaran Suedya yöresindeki ahali de yine tehcir emri almış, fakat emre itaat etmeyip, sahil şeridinde bir dağa sığınarak, ellerinde mevcut önemsiz miktardaki cepanıyla birkaç hafta sayıca kendilerinden üstün Türk birliklerine karşı koymuş ve bu direniş Fransız deniz kuvvetlerine ait gemilerin onları farkedip hepsini, kadın, erkek, çocuk olmak üzere 4 bin 53 kişiyi kurtarıncaya kadar sürmüştür.

Ermeniler en gaddar eziyete Doğu Anadolu'da maruz kaldılar. Kadın ve çocukları erkekler silah altındayken tehcir edildi. Tehcire tabi tutulanların çektiği meşakkat korkunçtu.

Van'ın sözde isyanı, Türkler tarafından Ermeni ihanetinin gerçek kanıtı olarak, istismar edildi. Bu açıdan, doğru ve güvenilir tanıklıklarından dolayı olayları yerinde gözlemlemiş olan Amerikalı ve Alman misyonerlere minnettarız. Şubat, 1915'te Enver Bey'in yakın olan Van valisi Cevdet Bey, bir toplantıda Türklere: "Biz Azerbaycan'da' Ermenilerle Suryanilerin hakkından geldik, şimdi aynı şeyi Van'da yapmalıyız" diye seslenmişti. Ordunun ihtiyacı için

araç gereç toplamak bahanesiyle, Ermeniler son haddine kadar yağmalandı. Köylerde çiftçiler, Kürtlerle jandarmanın şiddet ve yağmalarına maruz kalıyordu. Nisanın 14’de Şatakh’ta jandarma ile çatışma çıkmıştı. Cevdet Bey, güya Ermenileri yatıştırmak için, üç Ermeninin eşliğinde tanınmış Ermeni liderlerinden birini oraya gönderir. Ancak yolda, onlar uykudayken, alçakça öldürtür. Ayrıca kandırmak suretiyle başka bir Ermeni ileri gelenini de (Nisanın 16’sında) makamına çağırır, tutuklatır ve haince katleder. Ertesi gün Van’ın Ermeni mahallelerine saldırılar düzenler, Arçes ve Hayots Dzor köylerinde ise katliamlar başlar. Van’da Ermeniler evlerini ve ailelerini savunmak için önlem alır. Bunun üzerine vali orduda silah altına almak için 3 bin kişi toplamalarını emreder. Askere alınmanın ne demek olduğunu çok iyi bilen Ermeniler, bu emre itaat edemeyeceklerini, zira sadece 400 kişi toplayacak durumda olduklarını, geri kalanının bedelini ise taksit taksit ödeyebileceklerini bildirirler. Vali bu öneriyi reddeder.

20 Nisan sabahı, birkaç Türk asker Ermeni kadınlardan birini kaçırmaya yeltenir. Duruma Ermeni askerlerin miidachelesi üzerine “Türk asker silahını çeker ve kadını vurur”. Alman misyoner Schporin olaya şahsen tanık olmuştur. Bunun üzerine karşılıklı ateş açılır. Şehrin Ermeni mahallesini çembere alan Türkler, başlarlar top ve tüfekte ateş yağdırmaya. Ermeniler savunmaya geçer. Gerçi ellerindeki tüfek ve tabanca sayısı ile mermi miktarı kısıtlıdır, ama yine de direnirler, bununla da kalmaz Türklerin cephanesinin tükenmesini de sağlarlar. Ermeniler bir yandan direnirken, diğer yandan da günde üç bin adet olmak üzere, mermi imal eder. O esnada Türkler, Kültlerin de desteğiyle Van çevresini yerle bir etmiş, köy sakinlerini kadı, erkek, çocuk demeden ya kesmiş, ya da suda boğmuş, evleri ise ateşe vermiştir. Bazı köyler öz-savunmaya hazır değildi, bazıları da ellerindeki son mermi tükeninceye kadar çarpıştı. Şehir içindeki yaralıların ve çevre köylerden kaçanların binlercesi, yaralılarla birlikte akın akın Van’da faaliyet gösteren misyonerliklere sığındılar.

Şehrin kuşatılıp, ateş altına alınması dört hafta sürdü. Pazar günü, Mayısın 16’sında ise aniden durdu, Cevdet Bey ile Türkler bırakıp kaçtı. Rus ordusunun şehre yaklaşmakta olduğu anlaşıldı, fakat Ermeniler budan habersizdi. Mayısın 18’inde öncü birlikler şehre gir-

di. Ermenilerle irtibat içinde olmadıklarından dolayı Ruslar şehirde ne olup bittiğini bilmiyordu.

Ermenilerin elindeki bilgiler şehre 12 bin top atışı yapıldığını gösteriyordu, buna rağmen yıkımın boyutları pek ciddi değildi. Ermeniler 18 kayıp vermişti, çok sayıda da yaralı. Türklerin kayıpları ise Ermenilerinkinde fazla olmamıştı. Kısa bir süre sonra Rus birlikleri kuzeye doğru çekildi (31 Temmuzda), böylece Van Vilayetinin tüm ahalisi, yaklaşık 200 bin kişi Rus Ermenistanı'na göçmek zorunda kaldı.

Enver Bey ve diğerleri Ermenilerin Van'daki öz savunmasını tüm dünyaya ilan ettiler. Berlin'e gönderdiği resmi bildiriye Türk hükümeti Van'da ayaklanan Ermeni çetelerin Türk ordusunun gerisinde Müslüman ahaliye saldırdığını, bu saldırıda Van Vilayetindeki 180 bin Müslümandan sadece 30 bininin sağ kurtulabildiğini yazmaktaydı. Türkiye'nin Berlin Sefareti ise Ekim, 1915 tarihli bildirisinde: "En az 180 bin Müslüman katledilmiştir. Müslümanların intikam almaları kimseyi şaşırtmamalı" diye, eklemekteydi. Öldürülen 18 Türk'ün sayısı (fazla olması mümkün de değil) bir anda 180 bine fırlamıştı. Edepsizlik bakımından istisnai olan bu yalanın ardındaki maksat belliydi. İstatistiklere göre Van Vilayetinde 180 bin Müslüman yaşamakta olup, bunların 30 bini Türk, 150 bini ise Kürttü. Rus ordusunun ilerlemesi üzerine Türkler batıya kaçarken, 150 bin Kürt yerlerinde kaldı, ne Ruslar, ne de Ermeniler onları tedirgin etmedi.

Van vakası Türklerin Ermenilere karşı tutumunun tipik bir örneğidir. Ermenileri isyancı ve hain olarak gösterebilmek için gerçekler keyfi bir şekilde tersyüz edilmiştir. Jön Türklerin Ermenileri suçlamak ve kendilerini haklı çıkarmak için öne sürdükleri diğer "kanıtlar" daaynı niteliktedir. Birleşik Alman İmparatorluğu'nun konsolosları raporlarında halk ayaklanmalarından veya isyan hazırlığından asla bahsetmemektedirler. Zaten bu mümkün de olamazdı, zira Ermeniler silahsızdı, erkekler ise büyük çoğunlukla farklı yörelerde silah altına alınmıştı.

Van'daki şiddet eylemlerine Ermenilerin silahla karşılık vermelerinden birkaç gün sonra, 22 Nisan gecesi, Dahiliye Nazırı Talat Bey Kostantinopol'de Ermeni ileri gelenlerini, mebusları, öğretmenleri, yazarları, doktorları, hukukçuları, gazetecileri ve din adamlarını tutuklatır. Ertesi gece yeni tutuklamalar yapılır ve yaklaşık 600 kişi sorgusuz sualsiz Küçük Asya'ya sürülür. Talat Bey bu uygulamayı, içlerinde tehlikeli unsurların bulunabileceği varsayımıyla, emniyetin teminine yönelik bir tedbir telakki eder. Ayrıca tutuklananların kısa zamanda serbest bırakılacakları vaadinde bulunur. Ancak sadece 8 kişi geri döner, o da bin bir türlü eziyetlere maruz kaldıktan sonra, diğerleri kayıplara karışır. Böylece kendi halkım savunabilecek olanlar kolaylıkla tasfiye edilir.

Daha sonra Türkler, kendi açılarından muhteşem bir fikir olan Ermeni tehcir planını "askeri bir zorunluluk" kaydıyla uygulamaya başlarlar. Tehcir uygulamasıyla muharebe alanları, Belçika ve Fransa'da olduğu gibi, güvenilir olmayan unsurlardan arındılacaktır. Enver Paşa bu planın ayrıntılarını Almanya'nın Kostantinopol Sefiri Graf Hans Wangenheim'e şahsen anlatır ve "ayaklanan Ermeni bölgelerindeki kusursuz olmayan tüm ailelerin Mezopotamya'ya sürülmesi" gereğine vurgu yapar. 31 Mayıs, 1915'te Wangenheim durumu telgrafla Berline bildirirken, şu kaydı geçer: "Enver bu konuda elini ayağını bağlamamızı bizden önemle rice etmektedir. Elbette, uygulamanın bedeli Ermeni halkı için ağır olacaktır. Bununla beraber, benim şahsi görüşüm, bizlerin bu bedeli hafifletmesi, ama uygulamayı engellememesi yönündedir, çünkü buna prensipte hakkımız da yok".

Sefir Rusya'nın Ermenistan'da kışkırtıcı faaliyetlerde bulunduğu ve "Türkiye'nin gelecekteki varlığını" tehdit ettiğine dair Türk hükümetinin telkinlerine inanmaktaydı. Suçlamaların tamamen asılsız olduğu, ancak sonradan anlaşıldı.

Tarihte bir eşine daha rastlanmamış cinayetler 1915'in Haziranında başladı. Kilikya, Anadolu ve Mezopotamya'nın tüm köy, kasaba ve şehirlerindeki Ermeniler ölüm yolculuğuna çıkarıldı. Arındırma önceden yapılan plana uygun olarak etap etap gerçekleştirilmekteydi. Arındırılan bölgelerin muharebe alanlarına yakınlığı, ya da yüzlerce km. uzak olması, hiç bir

önem taşımamaktaydı. Ermeniler için hayat kaynağı olan her şey tahrip edilmekteydi. Erkeklerin büyük ölçüde askere alınıp, amele taburlarına sevkedilmelerinden dolayı evlerinden atılanların ezici çoğunluğunu kadınlar, çocuklar, yaşlı ve özürlüler oluşturmaktaydı. Toparlanmaları için onlara sadece birkaç gün ya da birkaç saat müddet verilmekteydi. Onlar mal varlıklarının tamamını, evlerini, arazilerini, tarlalarını, hayvanlarını, tahıllarını, eşya ve aletlerini, Türk idari makamları tarafından gaspedilmesi için, olduğu gibi bırakmak zorundaydılar. Para, takı veya değerli eşyaya gelince, gerçi bunları, giyisiler de dahil olmak üzere, yanlarına almalarına izin verilmekteydi, ancak yolda jandarma ellerinden alıyordu. Kağnıyla yola çıkma izni olanların kağnılarına da kısa bir süre sonra el konulmaktaydı. Bedbahtlar köylerinden evlerini barklarını bırakarak atılmış, dağları, ovaları aşmak suretiyle Arap çöllerine sürülmekteydi, varacakları yerde açlıktan bitkin düşen bu umutsuz insan gruplarının kabulüne, karınlarını doyurmaya yönelik hiç bir hazırlık önlemi alınmamıştı. Manzara yol boyunca da aynıydı, eğer bitkinlikten yığılıp, düştüğü yerde kalmamış veya öldürülmemişse, mutlaka açlıktan ölecekti.

Kafileler Maraş'a henüz varmıştı ki, aniden jandarma ve muhafız müfrezesinin saldırısına uğradılar. Şiddet ve vahşet kaçınılmazdı. Erkeklerle erkek çocuklarını kafileden ayırıp katlettiler, kadın, çocuk ve yaşlıları ise aç, susuz tekrar yola koyarak olmadık eziyetlere maruz bıraktılar. Erzak, tabi eğer varsa, yetersiz ve berbattı. Kafileye ayak uyduraman, düşüp geride kalanları, olduğu yerde canım alıncaya kadar ölesiye kırbaçlıyorlardı. Açlık, susuzluk, hastalık nedeniyle gerçekleşen ölüm ve öldürmeler nedeniyle kervanlar yola eriyip, tükenmekteydi. Genç kadın ve kızlar ya kaçırılmakta, ya da Müslüman ahali için kurulan köle pazarlarında satılmaktaydı. Henüz çocuk denecek yaştaki kızlar 20 piastr'a (yaklaşık 3 mark), kadınlar ise, çoğu kez çocuklarıyla birlikte 5 piastr'a (80 fening) satılıyordu. Zaman zaman "milisler", çeteler ya da Kürtler kervanlara saldırmakta, yağmalayıp, öldürmekte ve kadınların ırzına geçmekteydi.

Yabancı bir görgü tanığı, bu kervanların birer "nezaket kurallarına uygun katliam aracı" olduğunu söylemişti. Aslında durum çok daha korkunç, yapılan muamele ise tam anlamıyla

iğrençti. Caniler kurbanlarını hemen öldürmeyip, insanlık dışı işkencelere tabi tutmakta, idari makamlar ise bu vahşeti “gerekli askeri tedbir” olarak nitelemekteydi. 1915 Haziranından Ağustosuna kadar, yılın en sıcak aylarında, kayıpların en yoğun yaşanacağı bir zamanda, Ermenilerin yaşadığı tüm vilayet ve şehirlerden yola çıkarılan ölüm kervanları, ardı arkası kesilmedengüneye, çöllere doğru ilerlemekteydi. Durum Kostantinopol’de, İzmir ve Halep’te biraz farklıydı. Buralarda Avrupalıların varlığından çekinmiş olsalar gerek. İzmir’de tehciri Alman subayları engellemiştir.

Tehcir kervanlarının içinde buldukları durumu anlayabilmek için bir Alman görgü tanığının ifadesinden bazı veriler aktaralım. Bu verilere göre, Harput ve Sivas’tan 18 bin kişi tehcir edilmiş olup, bunların sadece 35’i Halep’e ulaşmayı başarmış, Erzurum’dan sürgün edilen 19 bin kişiden ancak 11 ‘i hayatta kalabilmiştir’. Lepsius ölüm kervanlarındaki insanların ortalama üçte ikisinin yolda öldüğünü veya kayıplara karıştığını, sağ kalmayı başaranların ise Suriye ve Mezopotamya’ya bitkin bir halde ulaşmalarından dolayı, İstirap içinde oralarda can verdiklerini belirtmektedir. Yolculuk genelde aylar almaktaydı. Ölüm yolculuğunun sonunda bile zavallılara rahat yüzü verilmiyordu, onlar haftalarca oraya buraya sürülüyor, toplama kamplarına yığılıyor, ardından kamplar boşaltıp, açlıktan veya bulaşıcı hastalıktan ölüme terk ediliyor ya da belirli aralarla katliama uğratılıyordu. Karahumma almış yürümüştü, yolda çürüyen cesetler havayı kirletmekteydi.

Birçok yerlerde valiler ve Türk idari amirleri tehcir bahanesi ardına gizlenme gereği dahi duymamaktaydı. Bunlar Nusaybin’de (1 Temmuz), Muş’ta (10 Temmuz), Malatya’da (15 Temmuz), Cizre’de (1 Eylül), Diyarbakır’da, Midyat’ta ve daha birçok yerde olduğu gibi, katliamı buldukları şehirlerde tertiplemekteydiler. İnsanlık dışı işkencelerle mukayese edildiğinde, belki de bu daha makul sayılabilir. Almanya’nın Musul konsolosu; 10 Temmuz, 1915 tarihli telegrafında, Diyarbakır’dan Dicle Irmağı üzerinden sallarla Musul’a nakledilmekte olan 614 Ermeni sürgününün, kadın, erkek, çocuk demeksizin yolda katledildiğini bildirmekteydi. Onları taşıyan sallar Musula bomboş ulaşmış, Irmak ise akıntıda yüzmekte olan cesetler ve giyişi parçalarıyla kaplanmıştı. Bu tür nakillerin sayısı bir hayli

kabarıktır. 18 Haziran, 1915'te Almanya'nın Erzurum konsolosu, garnizonu olan Erzincan çevresindeki yerleşim birimlerinde yapılan katliamları rapor etmişti. Düzenli orduya bağlı 86. süvari alayına mensup birlikler 14 Haziran, 1915'te kumandanlarının eşliğinde, Kültlerin desteğiyle Kemah vadisinde 20 000-25 000 kadın ve çocuğu katlettiler. Bitlis'te şehrin Ermeni sakinlerinin büyük bir bölümünü kestiler, 900 kadın ve çocuğu ise şehir dışına çıkararak Dicle'de boğdular. Tüylar ürperten bu vahşet zincirinin halkaları her yere yayılıyordu. Hıristiyanların ateşte diri diri yakıldığı da oluyordu. Türk ordusunda kahramanca çarpışan, sadakat ve yiğitlikleri Enver Paşa'nın dahi alanen taktirini alan Ermeni askerler silahsızlandırılıyor, cephe gerisinde bir süre ağır işlerde çalıştırıldıktan sonra kumandanlarının emriyle, silah arkadaşları tarafından kurşuna diziliyordu.

Alman konsoloslarının "tehciri" gerçek yüzüyle ortaya koyan raporlarında, ülkede görevli sefirlerin duruma yazılı olarak, Bab-ı Ali nezdinde, birkaç kez tepki gösterdiklerini, ancak girişimlerinden bir sonuç alamadıklarını bildirilmektedir. Türk yetkililer ya gerçeği tamamen inkar ediyor, ya da açıktan açığa insanlık dersi vermenin müttefiklere düşmediğini söylüyordu. 18 Aralık, 1915'te Talat Bey, Alman Sefiri Graf Wolf Metternich'in sorusuna, hiç arlanmadan, benzeri durumda kalsalar aynısını Almanlar da yapardı, cevabını veriyordu. Ayrıca Bab-ı Ali Türkiye'nin içişlerine karışmasından dolayı bir nota ile Alman hükümetini kınamayı da ihmal etmedi. Alman hükümeti girişimleriyle faciayı durduracak güce sahip değildi^[1]. Eğer Alman sefir ve konsolosları mevcut durumda çok az şey yapabilmiş veya hiç bir şey yapmamış bile olsalar, hiç olmazsa müşahedeleriyle müttefiklerinin işlediği cinayetleri bütün çıplaklığı ile gözler önüne serdiler. İnsanı dehşete düşüren bu belgeler, insanlığı dışı cinayetleri kanıtlamakla kalmayıp, aynı zamanda bunların Jön Türk liderleri ve komitesi tarafından önceden hazırlanmış bir plan dahilinde işlendiğini de açıkça göstermiştir. Türklerin facia gerçeğini, bunun önceden planlandığını ve bu planın sistemli bir biçimde uygulandığını inkar etmeye yönelik sonradan yaptıkları ürkek taşebbüsler, durumu kurtarmaları için yeterli olmadı.

Berlin'e yolladığı 17 Haziran, 1915 tarihli yazısında Alman Sefiri Graf Wangenheim:" Talat

Bey...hiç çekinmeden Bab-ı Ali'nin Cihan Harbinden iç düşmanların (yerli Hıristiyanların) tasfiyesi maksadıyla faydalanacağını ve yabancı diplomatların müdahalede bulunarak, buna engel olmalarına asla müsaade etmeyeceğini açıklamaktadır", der. Aynı sefir 7 Haziranda tehcirin düşman saldırılarından uzak yörelerde de yapılmakta olduğunu, dolayısıyla tehcirde uygulanan bu yöntemin "Hükümetin Türk İmparatorluğunda Ermenilerin soykırımını gerçekleştirdiğine işaret ettiğini" yazar. Onun halefi Sefir Graf Metternich 10 Temmuz, 1916'da Reichstag'a gönderdiği telgrafta, Türk hükümetinin "Ermeni Meselesinin soykırım yoluyla haline ilişkin programı uygularken" ne Almanya'nın, ne Amerikan sefirinin veya Papa'nın² itirazlarını, ne de diğer etkenleri hesaba aldığını belirtir.

15 Eylül, 1915 tarihli şifreli telegrafta ise şu görüş ifade edilmiştir:" Önceden belirtilmiş olduğu üzere Hükümet, Komitenin emriyle, Türkiye'deki tüm Ermenilerin imhasını kararlaştırmıştır. Bu emre karşı gelenlere hükümet dost gözüyle bakmayacaktır. Her ne kadar imha yöntemleri acımasız olsa da, kadınlar, çocuklar ve hastalar da bağışlanmayacak, onlara da merhamet gösterilmeksizin, hislere kapılmadan öldürülecektir.

İmparatorluk Dahiliye Nazırı Talat"[2].

Aynı Dahiliye Nazırının emriyle Türkleştirilmeleri mümkün olan 5 yaş altı çocuklar sağ bırakılabilirdi.

15 Ağustos, 1915'te Talat Bey Alman Sefirine:"La questin arme- nienne n'existe plus",[3] der. O sözlerinin doğruluğunu kanıtlayabilecek durumdaydı, çünkü tehcir artık büyük ölçüde gerçekleştirilmişti. Geriye sadece ölüm yolculuğundan sağ kurtulabilenler kalıyordu. Onları Arap çöllerinin yakınındaki toplama kamplarına doldurdular. Kendilerine yiyecek verilmiyor, başlarının çaresine bakmalarına ise imkan tanınmıyordu.

Ocak 1916'da 5-6 bin Ermeniye Antep'ten çöle sürdüler, Nisanda 14 bin sürgün Ras el-Ain kampında katledildi. Kaymakamın emriyle kiralık Çeçen eşkiya çeteleri her gün 300-500

kişiy alıp, 10 km. uzaklıktaki nehre kadar götürerek, orada katlediyordu. Cesetler suya atılmaktaydı. Halep'in doğusunda, Fırat kıyısındaki Meskene yakınlarındaki büyük toplama kampında Ermeniler açlığa mahkum edilmiş olup, bu kampta Türk kaynaklarına göre 50 bin kişi gömülmüştür. Yine 1915'te 60 bin kişi Fırat havzasındaki Deyr ez-Zor Vahasına sürüldü ve büyük bir kısmı kayıplara karıştı. 15 Nisan, 1916'da 19 bin kişi Musula ulaştırılacaktı. Yol 300 km. idi ve çöllerden geçmekteydi. 22 Mayıs'ta tayin edilen yere ancak 2 bin 5 yüzü ulaşabildi, yolda kadın ve kızların ekseriyeti Bedevilere satılmış, diğerleri ise açlık ve susuzluktan ölmüştü. Temmuz 1916'da Deyr ez-Zordaki sürgünlerin sayısı 20 bindi, bir Alman subayı sekiz hafta sonra burada ancak bir, iki yüz kadar zenaatkar görmüştür, diğerlerinin ise izine tozuna yine rastlanmıyor, Çeçen eşkiya tekrar işe koyulmuş, onları kamptan alıp, gruplar halinde katletmişti. Görgü tanıklarından biri iki buçuk gün zarfında 1029 Ermeninin Bab'da ölümüne şahit olmuştu.

Cehennem azabı çeken, açlık ve ölümün pençelerinde umutsuzca çırpınan bu insanların durumunu, tanık gözüyle anlatanların sayısı bir hayli fazladır. Aralarında çok sayıda eğitimli insanların da bulunduğu bu biçare hayalet topluluğu, eline ne geçerse onu yemek zorundaydı. Jandarmalar çektikleri eziyete tamamen kayıtsız olup, onları ölünceye kadar sadece denetliyordu. Tam anlamıyla bir cehennem. Her hangi yardım girişimi, Almanya'nın dahi olsa, anında Türk hükümetince engelleniyordu. Lepsius 1915 'in Ağustosunda Enver Paşa'yla Kostantinopol'de görüşürken, kendisinden muhtaç sürgünlere yardım izini rica ettiğinde, şu cevabı alır: "Bu konuda ihtimamı bizzat Türkler gösterir, eğer Almanlar katkıda bulunmak istiyorlarsa, topladıkları yardımı, bağış paralarıyla birlikte Türk hükümetine teslim etmeliler, hükümet dağıtımın doğru yapılması için gereken itina'yı gösterecektir". "Doğru dağıtım" derken neyi kastettiği belli de değil. Ancak Amerikalıların getirdiği yardım reddedilmişti, bu yüzden boşaltılma- yıp, gemide kaldı.

Sağ kalan Ermeniler iki tercih arasında kalmıştı, ya İslama geçecek, ya da ölüme razı olacaklardı. Askere alınan erkekler İslamı kabul edip, sünnet olmak zorundaydı. Bütün Ermeniler Türk adı almalıydı. Müslüman olup da sünnet edilenlerin sayısı bir hayli fazlaydı,

özellikle de çocukların, çünkü bu idari makamlarca teşvik edilmekteydi. Plan uyarınca Küçük Asya'dan tutun da Kara Deniz kıyılarından Suriye'ye uzanan coğrafyada Hıristiyanlığın izi tamamen silinecek, Hıristiyan yer isimleri Müslüman isimleriyle değiştirilecekti.

Ermenilere düşmanca tavır takınanlar, onları hor görerek, Ermenilerin, hiç karşı koymadan, kendilerini topluca sürüp, sefaletin kucağına atmalarına veya kesmelerine izin verdiklerini iddia etmektedirler. Bu iddia aslında Ermenilerin tehlikeli fitneciler olduğuna dair Türklerin ileri sürdüğü sahte suçlamaları çürütmek için verilmiş en güzel cevaptır. Ancak, unutmamak gerekir ki, eli silah tutabilecek erkeklerin ekseriyeti önceden askere alınmış, ahalinin elindeki silahlar ise toplatılmıştı. Bu durumda Ermeniler jandarmalara, çetelerle "milis" kuvvetlerine nasıl karşı koyacaktı? Buna rağmen, silahın olduğu veya silah elde etme imkanının bulunduğu birkaç yerde, Van'da, Kilikya dağlarında, Svedia'da olduğu gibi, onlar kahramanca çarpışarak, bazı başarılar da elde ettiler. Ermenilerin elindeki silah umumiyetle eski av tüfeğiydi. Onlar Urfa'da, güçlerin hiç de eşit olmadığı mücadelede kahramanca can verdi. Nihayet, kendi idealleri uğruna Kafkas ve Suriye cephelerinde fedakarca çarpışan ve kahramanlıkları örnek teşkil eden Ermeni gönüllüler yetiştiren bir halk, korkaklıkla suçlanamaz.

Jön Türklerin tehcire tabi tuttuğu Ermenilerin 1915-16 yılları arasında verdiği kayıpları tam olarak belirlemek, oldukça zor. Ancak Lepsius 1919'da, istatistiklere göre savaş öncesinde Türkiye'deki Ermenilerin sayısının 1 milyon 845 bin 450 olduğunu göz önünde bulundurarak, bu iki yılda yaklaşık bir milyon Ermeninin öldüğü ya da katledildiği, sağ kalanların ise en fazla 845 bin olacağı sonucuna varmıştır. Bunlardan. 200 bini hala Türkiye'de olup, memleketlerinde kalmaktadır, 200 bin kadarını, çoğunluğu kadınlar, kızlar ve çocuklar olmak üzere, zoraki din değiştirenler veya köle pazarlarında satılanlar oluşturmaktadır, 250 bini Kafkasya'ya ya da Mısır'a kaçmıştır, 200 bini ise ümitsizlik içinde kıvranan ve açlıktan dilenci durumuna düşen ve belki de hala Suriye ve Mezopotamya'daki toplama kaplarında bulunan biçarelerdir. O iki yıl zarfında Türkler Ermeni halkının üçte birini imha etmiştir.

Türk devlet yetkilileri çaresiz insan kitlelerini sadece tehcir etmek, katliama tabi tutmakla kalmayıp, onların değeri milyarlarla ölçülen mal varlığına da el koydular. Türklerin sergilemiş oldukları insanlık dışı gaddarlık, liderlerinin veya halkın yobazlığından kaynaklanmıyordu. Jön Türkler dindarlıktan uzaktı, Türkçe konuşmakta olan ahali ise, her ne kadar bu onu savunma anlamına gelse de, yağma ve katliama hazırlanırken, hükümetin talep ettiği kadar aceleci davranmıyordu. Hatta birkaç yerde Ermenilerin “memleketten sürülmesine” ilişkin emre karşı gelenler de oldu ve Türk idari amirler, emri çiğneme pahasına, Ermenileri korumaktaydı. Ancak hükümet iyi kalpli amirleri görevden alarak veya katlederek bu pürüzleri süratle ortadan kaldırdı. Ermeni soykırım programının temelinde, er veya geç hükümeti zor durumda bırakacak olan, ahalinin büyük çoğunlukla imhasını öngören politik adı hesaplar yatmaktadır. Süreç içinde buna açgözlülük de eklenmiştir.

Sergilenen gaddarlık, kapsamı ve boyutları açısından, tarihte daha önce yaşananları geride bırakmıştır. Toplumsal ahlak anlayışı hala Ortaçağ seviyesinde bulunan bir halktan farklı bir şey zaten beklenemezdi, onda günümüze özgü davranışlar ve merhamet aramak ise telafisi imkansız hata olur.

Sonu bir türlü gelmeyen Ermeni Meselesi, Avrupa halkları ile devlet adamlarını yormuş durumda. Bunu doğal karşılamak gerekir. Değil mi ki, meseleyi kendileri tahrif etmiştir. Ermenistan adı, onların katılmış vicdanında sadece tutulmayan vaatlerin, inkar edilen sözlerin acı hatıralarını canlandırmakta. Bunlar vermiş oldukları sözü yerine getirmek için parmaklarını dahi oynatmadılar, zira söz verdikleri kana boğulan halk, yetenekli olmasına karşın, ne petrol, ne altın yataklarına sahipti.

Avrupa siyasetinin ağına takılmasından dolayı Ermeni halkına acıyorum. Adının her hangi bir Avrupalı siyasi tarafından telaffüz edilmemesi, onun için en hayırlısı olurdu. Bununla beraber Ermeni halkı asla ümitsizliğe kapılmamaktadır. O ısrarla, yılmadan çalışıp, beklemiştir.

Ve hala beklemektedir.

Dipnotlar

[1] *Bu iddia doğru olmasa gerek.*

[2] *Şifreli bu telgrafın kopyasını görmek için bak., A. M. Benedictsen, Armenien, Kopenhagen, 1925, s. 259.*

[3] *“Artık Ermeni Meselesi diye bir şey yok”.*